

स्वः रूपवर्धिनी

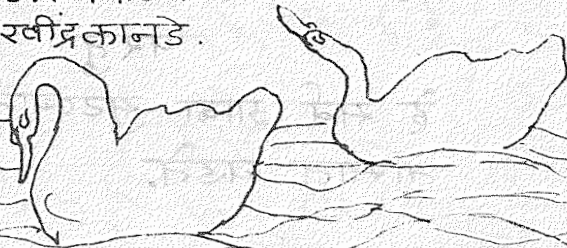
कार्यवृत्त
१९८५

स्व. रूपवर्धिणी

कार्यवृत्त

१९८५

रेखाटपो : अरुण फडणीस .
हस्ताक्षर : रवींद्र कानडे .

'स्व'रूपवर्धिनी आहे तरी काय?

- शिक्षण-संस्कार-सहवास यांचा सुरेख संगम.
- गुणी विद्यार्थी-ब्रती शिक्षक आणि तळमळीचे निःस्वार्थी कार्यकर्ते यांचा सुंदर मिलाफ
- विपरीत परिस्थितीवर मात करायला शिकविणारी कार्यशाळा
- निराशेचे सावट, उदासीनतेचे मळमळ पार पकवून लावणारे उत्साही वातावरण देणारी एक चकवक.
- परिस्थितीचा शाप आणि वातावरणाचा ताप असला तरीही सदैव प्रगतीचाच मार्ग दाखविणारी, 'आपली' वाटणारी, आपुलकी निर्माण करणारी संस्था.
- सामाजिक बांधिलकी, राष्ट्रीय चारित्र्य, सार्वजनिक शिस्त जोपासणारा 'उद्याचा' एक राष्ट्रीय शिक्षण प्रकल्प.

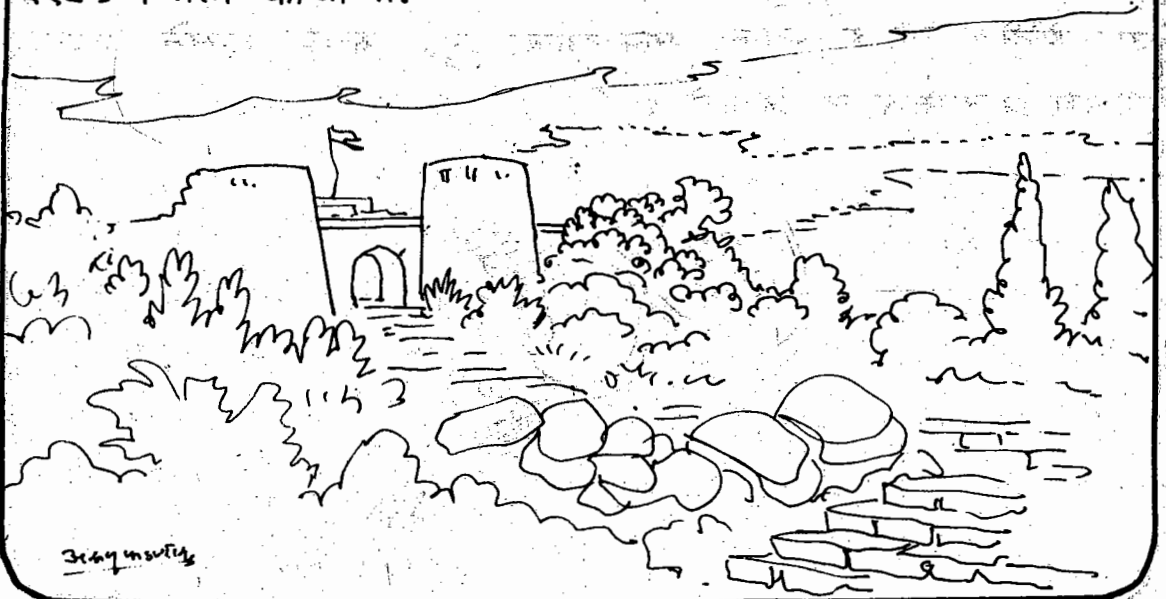
परंतु

हे सर्व शाळा सुटल्यानंतर फक्त तीन तासात घडते.

'स्व' रूपवर्धिनीचे कार्य सुरु होऊन सहा वर्षे पूर्ण झाली. विद्यार्थ्यांची पहिली तुकडी बरीचशी हाताशी आली. या विद्यार्थ्यांनी स्वतःहून दारवविलेली सामाजिक, तळमळ, घडपड, सुनीलसारख्या विद्यार्थ्यांने नोकरी करून शिक्षण घेण्याचा चेतलेला निर्णय आणि वय लहान असूनही नोकरीत सुमारे दोन-तीन लाख रुपयांची यकबाकी वसूल करताना दारवविलेली जिद्द हेच वर्धिनीचे मोठे यश आहे. अर्थात अजून कितीतरी पुढे जायचे

आहे, मोठेमोठे टप्पे ओलांडायचे आहेत. त्यासाठी आत्तापर्यंतची नाट्याल विचारात घेणे आवश्यकच आहे. म्हणून हा मागोबा १९८५ मधील कायचा.

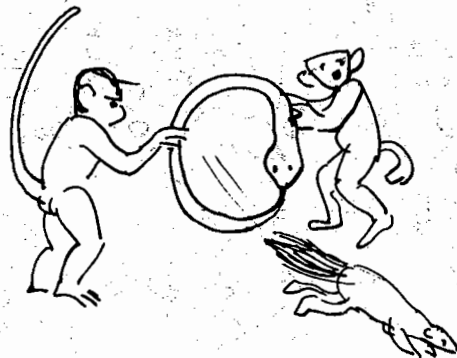
• दूरदर्शनवरील मुलाखत

वर्धिनीच्या कार्याची, मिळालेल्या थोड्याफार यशाची वार्ता सुंभई दूरदर्शनच्या सौ. नीना राऊत यांच्यापर्यंत पोहोचली. काम प्रत्यक्ष पाहण्यासाठी त्या पुण्याला आल्या आणि मग वर्धिनीच्या कामाचे चित्रीकरण 'पालनी' या दूरदर्शन सदरासाठी त्यांनी केले. यामुळे विद्यार्थ्यांना चित्रीकरण कसे करतात, त्यामागे किती जणांचे परिश्रम असतात ह्याचा सुधा छान पाठ मिळाला.

• विविध उपक्रम

१) तिकगुक सभारंभ -

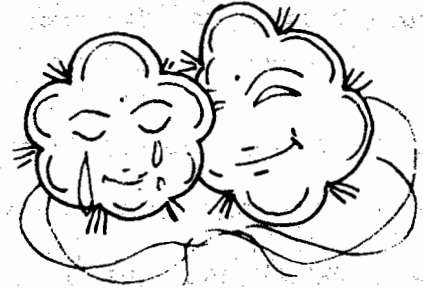
२० जानेवारी १९८५ रोजी तिकगुक सभारंभ मा. सहधर्मादाय आमुक्त श्री. पु. नि. पाध्ये आणि संस्थेचेच एक सन्माननीय सभासद उद्योगपती श्री. जयसिंगभाई मरीवाला ह्यांच्या उपास्थितीत साजरा झाला. मल्लरवांब, ज्युदो-कराटे, आसने अशी विविध प्रांगक्षिके या प्रसंगी झाली.

२) आंबेडकर जयंती -

विद्यार्थ्यांसमोर जर चांगले आदर्श कायम राहिले तर त्यांच्या नागण्या-बोलण्यात, वर्तणुकीत चांगला बदल घडतो. आपल्या देशबांधवांच्या उत्कर्षासाठी आणि पददलितांच्या हक्कांसाठी आपले सारे आयुष्य वेचलेल्या डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे स्मरण नियमित केले जाते. यंदा २९ एप्रिल रोजी डॉ. आंबेडकर जयंती वर्धिनीच्या विवेकानंद शाखेवर साजरी झाली. पुणे महानगरपालिकेच्या स्थायी समितीचे अध्यक्ष श्री. शंकरराव निम्हण हे प्रमुख वक्ते म्हणून तर नायरलेस विभागाचे आय. जी. पी. श्री. जोगसाहेब हे अध्यक्ष म्हणून उपास्थित होते.

३) राखी पौर्णिमा -

या वर्षी सुमारे दीन हजार बांधवांना विद्यार्थ्यांनी राख्या बांधल्या. या प्रसंगी आलेले अनुभवन वेगवेगळे तर होतेच पण खूप काही शिकवून जाणारे होते. स्वतःच्या सख्या बहिणी असूनही त्या राखी बांधायला आल्या नाहीत याबद्दल एका गरीब नस्तीत राहणाऱ्या तरुणाची प्रतिक्रिया फार तीव्र होती. ससून रुग्णालयातील एक रुग्ण मुलगा कडू औषधांच्या वासांनी इतका कंटाळला होता की आईने दिलेले दूध सुद्धा पीत नव्हता. राखी बांधायला गेलेल्या विद्यार्थ्यांनी त्याला राखी तर बांधलीच पण गोष्ट

सांगता सांगता दूधही पाजले. त्याबेकी त्या कृष्ण मुलाच्या
उराईच्या चेहऱ्यावरील आनंद टिपण्यासारखा होता.

४) कोजागिरी पौर्णिमा -

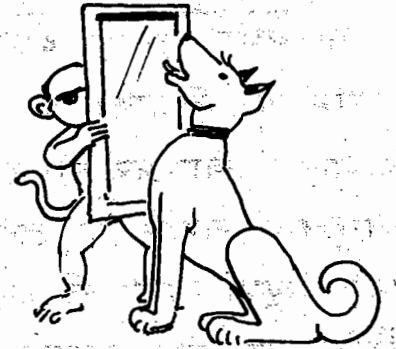

पौर्णिमेचा चंद्र जसजसा वर येऊ
लागला तशी तशी रात्र मुलांच्या खेळांनी,
गप्पागोष्टींनी गहरली. पण कोजागिरीचे
रवरे 'जागरण' केले श्री. विलास चाफेकर
यांनी सांगितलेल्या डॉ. बाबा आमटे यांच्या
चरित्राने. या चरित्राने मुलांच्या मनात
बरीच खळबळ निर्माण झाली.

५) कशात आहे दिव्याचे दिवापण?

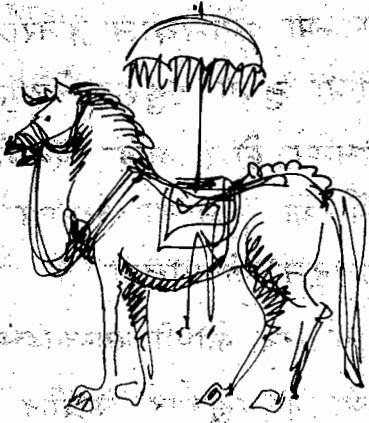
कोणत्याही कामात,

मग ते लहान असो वा मोठे, नियोजन
असेल तर त्या कामाच्या यशाबद्दल
आधिक खात्री बाळगता येते. या वर्षाची
वार्षिक नियोजन बैठक २३ जून १९८५ रोजी
पुणे विद्यापीठात झाली. बैठकीस पंचवीस
विद्यार्थी व दहा शिक्षक उपस्थित होते.

या प्रसंगी मार्गदर्शन करताना श्री. राजाभाऊ लवकेकर म्हणाले की
दिव्याचे 'दिवा'पण हे इतर दिवे प्रज्वलित करण्यात आहे. आपल्या-
पैकी प्रत्येकाने याचा विचार करून काम केले तर असे काम
आपणही करावे अशी चार लोकांना इच्छा होतील आणि हातच
आपल्या कार्याची प्रगती आहे.

६) युवक विभाग

संस्थेच्या सुरुवातीच्या काळात आलेली छोटी मुले आता महाविद्यालयीन विद्यार्थी आहेत. या युवकांना असे वाडू लागले की नार्धनीचे काम आता अधिक वेगाने चालू लागले आहे, नवनवीन युवकांना ह्या कामाचे आकर्षण वाटते असे अधिक-अधिक उपक्रम आपण राबवू यात. त्यातूनच युवक विभागाची कल्पना पुढे आली आणि

२९ जून १९८५ रोजी या विभागाचे काम प्रत्यक्ष सुरु झाले. पुस्तकवाचना सामाजिक कार्यकर्त्यांचे अनुभव ऐकणे असे अनेक कार्यक्रम यानर्धी झाले.

१२ सप्टेंबर... विश्वबंधुत्न दिन...

या निमित्ताने ज्या मुलांना शिक्षणाच्या स्तर सोयी उपलब्ध नाहीत, गाणी-गोष्टी सांगायला कोणी येत नाही अशा मुलांना स्वामी विवेकानंदांचे चरित्र सांगायला जायचे युवक विभागाने ठरविले.

एकूण २९ जण तयार झाले. यातील १० जण तर प्रथमच बोलणार होते. धायरी, पाषाण, निगडी, खडकी, विमाननगर अशा भागातील काही शाळा निवडल्या. या कार्यक्रमाबुद्दे बोलण्याचा विश्वास तर नाटलाच पण अनपेक्षितपणे झालेल्या स्वागताने काहीजण मारावले सुद्धा. काही शाळांनी पुन्हा येण्याचे आमंत्रणही दिले.

७) ओम् सहनाभवतु -

आपल्या आनंदात इतरांना सामानून घेण्याची वृत्ती हकुहकु येथील विद्यार्थ्यांमध्ये निर्माण होत आहे. दिवाळीत फराळ खाण्यापूर्वी या मुलांना अनाथ बांधवांची आठवण होते. फराळाचे पदार्थ जमवून कोणीतरी लोणानक्याच्या आंतरभारती बालग्राममध्ये जातो तर कोणी सासवडच्या कस्तुरबा अनाथालयात, काही जण येरवड्याच्या बालसुधार केंद्रात तर काही रुग्णालयांच्या गाल विभागात. जेथे जेथे दुःख आहे तेथे तेथे आपण पोहोचले पाहिजे, आपुलकीचा हात पुढे केला पाहिजे याचा पाठ अशा कार्यक्रमांतून न चुकता गिरवला जात आहे.

शाब्बास किशोर, सुनील!

अन्य क्षेत्रात यशस्वी होताना अभ्यासात मागे राहून कसे चालेल? बारावीची यंदाची पहिली नुकडी. त्यात तिघे जण शास्त्र विभागाचे, दोन वाणिज्य विभागाचे, एक कलाविभागाचा. शास्त्र शाखेच्या किशोर सोंडूर न सुनील भरतिया यांनी शास्त्र गटात अनुक्रमे १६% व १४% गुण कोणत्याही क्लासला न जाता स्वतःच्या हिमतीवर मिळवून आंत्रियांत्रिकी महाविद्यालयात प्रवेश मिळविला, तर अन्य सर्व विशेष प्राविण्यासह उच्चिर्ण झाले. दहावीच्या परीक्षेत सुधा दहापैकी सहा जणांनी ७५% ते ८४.५%. गुण मिळवून यशस्वी वारचाल पुढे चालू ठेवली.

असे वक्ते, अशी व्याख्याने -

वर्षभरात विविध प्रसंगी अनेक व्याख्याने झाली. सर्वांचा उल्लेख करणे अशक्य आहे परंतु विषयांची विविधता सांगायची झाल्यास खालीलप्रमाणे सांगता येईल.

- १) श्री. गोपालजी ठरकर
- २) श्री. बंडा जोशी
- ३) डॉ. चिं. ना. परचुरे
- ४) श्री. सुशील मुखर्जी
- ५) श्री. सुधीर गाडगीळ
- ६) डॉ. माधव परकर
- ७) श्री. रवीन्द्र भट
- ८) श्री. कृ. गो. लवकेकर
- ९) श्री. आनंद हर्डिकर
- १०) डॉ. अनन्त फडके
- ११) डॉ. ना. घुं. आगटे
- १२) सौ. जयश्री खाडिलकर
- १३) श्री. अजित साठे
- १४) श्री. राजीव जालनापूरकर

लोकसंग्रह कसा करावा.

रेडिओचे कार्यक्रम कसे तयार होतात.

पुण्यातील ऐतिहासिक स्थळांच्या इतिहास.

प. बंगालची सामाजिक स्थिती.

मुलाखती कशा घ्याव्यात.

रुग्णसेवेतील अनुभव.

संत ज्ञानेश्वर चरित्र

स्वामी विवेकानंद चरित्र.

पंजाबचा प्रश्न.

इंजेक्शन्स व टॉनिक्स.

पौर्गंडानस्थेतील समस्या.

नारदीय किर्तन पध्दती.

वननासी क्षेत्रातील अनुभव.

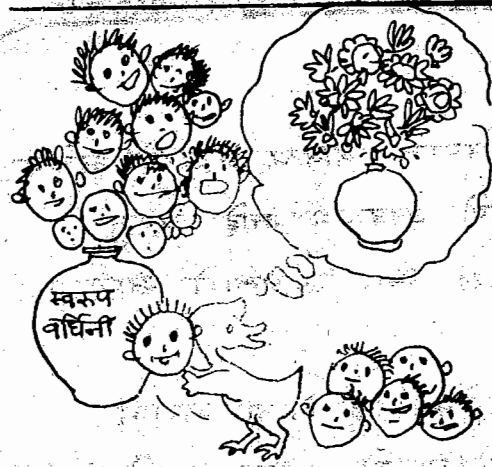
युरोपात झालेल्या मल्लखंब

प्रात्याक्षिकांतील अनुभव.

यशास्त्रेची त्रिशूची.

१५) श्री. वि. वि. चिपळूणकर

(डायरेक्टर ऑफ एज्युकेशन, महाराष्ट्र)

शिबिरे -

१) उन्हाळी शिबिर -

स्थळ - आय. एल्. एस्. लॉ कॉलेज.

कालावधी - १ मे ते ८ मे १९८५.

शिबिरार्थी - १५.

युनक गटासाठी अर्थकारण हा विषय होता. त्यासाठी प्रा. कमलाकर

परचुरे, डॉ. नीलकंठ रथ, श्री. जयन्त पट्टणी, प्रा. उषा प्रभा देसायी, प्रा. राम डिग्गवे, श्री. राजेन्द्र बसर्गेकर इत्यादींचे मार्गदर्शन लाभले. लहान विद्यार्थ्यांसाठी हस्तकौशल्य, मातकाम, जोष्टी, चरित्रे इत्यादी कार्यक्रम होते. गंध्यागोष्टींसाठी फिनिक्स ग्रुपचे श्री. नितीन आपटे, श्री. उपेन्द्र खरे, श्री. नितीन शीरसागर, श्री. प्रसाद मेहेंदके, कु. नीरंजा वाकिबे हे आले होते. क्रांतीकारकांची चरित्रे रंगविली. श्री. दि. दा. जोशी यांनी स्वा. सानरकर यांच्या जीवनावर सौ. जयश्री रनाडिलकर यांनी सुरेख कीर्तन केले.

२) अभ्यास शिबिर -

सामाजिक कार्य करण्यासाठी नुसती तब्यक्त, इच्छा असून मारात नाही. अशा कामासाठी आवश्यक असणाऱ्या नेतृत्व, वक्तृत्व इत्यादी गुणांच्या अभ्यास करण्यासाठी ज्ञान-प्रबोधिनीने एक अभ्यास शिबिर आयोजित केले होते.

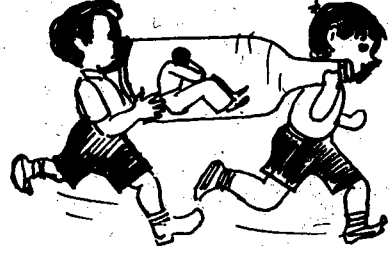
वार्धनीचे काही विद्यार्थी या शिबिरास गेले होते. मैदानावर आज्ञा

कशा धाव्यात, रिकेक कसे घ्यावेत - रिकेकवेत आणि वेळ व काम यांची सांगड घालून कामाचे नियोजन कसे करावे इत्यादी विषय या शिबीरात शिकायला मिळाले.

३) हे आपल्याला जमले तर?

काही तरी निमित्त

होऊन लोक अनेकदा वाईट

व्यसनांच्या आहारी जातात. त्यातून

बाहेर पडाने अशी अनेकांची

इच्छा असते परंतु दुर्दैवाने आधारच मिळत नाही. त्यामुळे त्यांना तरनास होतोच पण त्यांच्या कुटुंबीयांचे अतोनात हाल होतात. अशा

व्यसनी लोकांना व्यसन मुक्त करण्यासाठी आपल्याला काही करता

येथील का, असे प्रयत्न कोणी केले आहेत का इत्यादी प्रश्न

कार्यकर्त्यांच्या मनात आले. हाच विचार इतरांशी बोलताना जांभिवली

येथील वनवासी कल्याण आश्रमाचे नाव कळले. भर पावसाच्यात

पराग लकडे व रवीन्द्र मोदके हे दोघेही या आश्रमास भेट देऊन

आले. या आश्रमाने वनवासी विद्यार्थ्यांच्या केवळ शैक्षणिक प्रगतीचा

वसा घेतला नाही तर सगळे वनवासी सुरती आणि समृद्ध

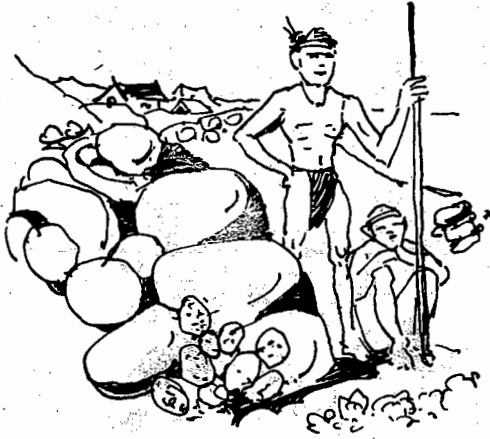
करण्याच्या चंग बांधला आहे. आश्रमाच्या क्षेत्रातील जवळजवळ

सर्व आदिवासी बांधवांची दारू सुटली आहे. भजनी मंडळाच्या

माध्यमातून महिला एकत्र आल्या आहेत. हे तेथील कार्यकर्त्यांना

कसे जमले, त्यांनी लोकांना कसे समजावून सांगितले या विषयाचा

अभ्यास या दोघांनी तेथे जाऊन केला.

५) चला जाऊ या सातपुड्यात-

देशाच्या डोंगरदऱ्यात,

रानाननात आपले अनेक बांधव

दारिद्र्यात जीवन जगत आहेत.

त्यांच्या उन्नतीसाठी अनेक संस्था,

कार्यकर्ते काम करीत आहेत.

उन्हापावसाची, हालअपेष्टांची पर्वा

न करता जिद्दीने हे कार्य पुढे

चालवित आहेत. अशाच एका कार्याची ओळख करून घेण्यासाठी

सुनक विभागातील आनन्द पाटील व विश्वास कुठकर्णी हे दोघेजण

थुळे जिद्दीतील धडगाव नावाच्या गावी गेले होते. तेथे त्यांना

आदिवासी जीवन जवळून बघायला मिळालेच पण तेथील अनेक

कार्यकर्त्यांची ओळखही झाली. अशात कामात येणाऱ्या अडचणी

व त्यावर तेथील कार्यकर्त्यांनी केलेली मात, त्यांची चिकारी

ह्या गोष्टी जवळून अनुभवता आल्या.

५) दिवाळी शिबिर -

स्वरूपवार्धनीने

नुकत्याच घेतलेल्या भूखंडावर उभ्या

राहणाऱ्या नियोजित इमारतीत आपलाही

अल्पस्वल्प, खारीइतका वाटा असावा ही

विद्यार्थ्यांची इच्छा. आणि मग काय, उत्साहाला उधाण आले.

आश्रितव कला विद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांकडून मेडकॉर्डे, आकाशकंदिल

कमी खर्चात व सोप्या पध्दतीने कसे करावेत हे शिकून मुलांनी

स्वतः या वस्तू तयार केल्या न त्यांची विक्रीसुध्दा केली. काही विद्यार्थ्यांनी अंधशाकेतील विद्यार्थिनींनी बनविलेल्या मेणवल्या, पणत्या, पिशव्या इत्यादी वस्तू विकल्या. काही मोठ्या मुलांनी सुक्यामेव्याची विक्री केली तर काहींनी घरोधर जाऊन फटाके विकले. जबकजबक सर्व विद्यार्थी या ना त्या प्रकारे वस्तू विक्री करून त्यांच्या कुवतीप्रमाणे संस्थेसाठी आर्थिक मदत गोळा करीत होते.

तयांच्या कळा जाणनाव्या आम्हाला।
 तयांच्या स्तुरनाचीच लागो स्पुहा॥

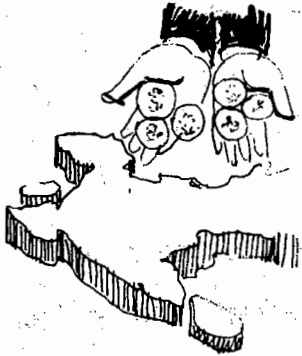
वार्धनीच्या दैनंदिन प्रार्थनेतील या दोन ओळी. सिनेमातील गाण्यांचा होणारा वेडावाकडा परिणाम तर आपण ठायी ठायी अनुभवतो. पण चांगल्या गाण्यांचा सुध्दा चांगला परिणाम कसा होतो याचा अनुभव वार्धनीत वेढेवेढी येतो. वार्धनीतील एक कार्यकर्ते रूणालयात होते. त्यांची मुकतीच शस्त्रक्रिया झाली होती.

त्यात वय जास्त आणि जबकचे असे कोणी नाही. अशा या कार्यकर्त्याची शुश्रुषा करायला वार्धनीतील मुलांनी एक फकीच उभारली. वेळापत्रकाप्रमाणे प्रत्येक जण येत होता. आपलेपणाने सेवा करीत होता. मंगेश न रवी हे दोघे रात्रीच्या मुकामाला होते. एक दिवस पहाटे त्यांनी या दोघांना हाक मारली न मला टोमॅटो हवा असे सांगितले. त्यांचा टोमॅटोसाठी चाललेला हट पाहून

दोघेही क्षणभर गांगरले परंतु लगेचच जबड राहणाच्या एका मित्राचे घर त्यांनी गागले व दोमटो मिळविला. पहाटेची सोंपभोड झाल्याची चिडचिड नाही, जागा नाही, उलट आपण त्यांची सेवा करू शकलो याचा आनंद त्यांच्या चेहऱ्यावर होता.

विश्वासचे उदाहरण तर आणखीनच वेगळे आहे. अंध मित्रांच्या सेवेने तो सपाटलेला आहे. गेली तीन वर्षे सतत तो काही अंध विद्यार्थ्यांना त्यांच्या अभ्यासात मदत करित आहे. कॉलेज सुटताच तडक या मित्रांच्याकडे जायचे. न शकता, न कंटाळता त्यांच्या अभ्यास व्यापका, हा कार्यक्रम न चुकता त्याने चालू ठेवला आहे. आज बारावीचे चार आणि अकरावीचे दोन अंध विद्यार्थी विश्वासच्या मदतीवर पुढे वाटचाल करित आहेत, परीक्षेत यशस्वी होत आहेत.

पहिली कमाई फक्त आपली नाही.-

शिक्षण संपून नोकरीस लागल्यानंतर मिळणाऱ्या प्रहिल्या पगाराबद्दल प्रत्येकाची किती तरी स्वप्ने असतात. येथे तर परिस्थितीमुळे शिक्षणाबरोबरच नोकरीची आवश्यकता असते. नोकरी लागल्यावर राजेन्द्र पहिला पगार घेऊन संचालकांकडे आला आणि म्हणाला, "सर हे पैसे घ्या.

नाही म्हणू नका. ही माझी पहिली कमाई आहे. आपली संस्था माझ्यासारख्या कित्येकांना मदत करते. आता मी कमावतो आहे. माझ्या प्रहिल्या कमाजीचा हा हिस्सा संस्थेसाठी घ्याच."

प्रशान्तची स्थिती नवी नाही पण प्रवृत्ती मात्र तीच. नुकतानच दहावीत शाकेत पहिला आल्याबद्दल त्याला काही रोख बाक्षिसे मिळाली. नाढदिनसाचे निमित्त करून त्याने बाक्षिसातील काही रक्कम संस्थेस दिली.

मोहात गुंतुनी खोल्या, नच घडो हातूनी पापे -

महाराष्ट्र राज्याचे शिक्षण संचालक

श्री. वि. वि. चिपळूणकर हे संस्थेचे काम पाहण्यासाठी मुद्दाम आले होते. या भेटीत संस्थेतील काही मुलांबाबत त्यांनी जप्पागोष्टी केल्या. त्यातील एका मोठ्या मुलाला त्यांनी विचारले, "वार्धनीत तर तुम्ही फक्त तीन तास येता. उरलेले २१ तास तुम्ही अन्य वातावरणात असता. मग तुमच्यावर भोवतालच्या मोहमयी परिस्थितीचा काहीच परिणाम होत नाही का? अशा परिस्थितीत वार्धनीचा तुम्हाला कितपत आधार वाटतो?" यानंतर त्या मुलानेही मोठ्या आत्मविश्वासाने उत्तर दिले की नाईट व्यसने तर सोडाच पण अन्य कुठल्याही मोहला सुद्धा येथील विद्यार्थी बकी पडणार नाहीत असे संस्कार येथे फक्त तीन तासांच्या कार्यक्रमातून घडतात. मी स्वतः सुपारी बडीडोपही खात नाही, शोपताना उशी सुद्धा घेत नाही कारण माझ्या मते उशी हे सुद्धा चैनीचे साधन आहे.

नाही तर मी पाणी सुद्धा पिणार नाही.

मुलुंड येथे डिसेंबरमध्ये वनवासी आणि नगरवासी विद्यार्थ्यांचे एक शिबिर भरले होते. वार्धनीतून तिचे जण या शिबिरासाठी गेले होते. तेथे त्यांनी आपुलकीने कसे वातावरण

निर्माण केले याचा हा नमुना पहा. हे एक पत्र आहे आकाश गुंजाळ या सहावीतील विद्यार्थ्यांचे, नाडा या वनवासी क्षेत्रातील शाकेत हा विद्यार्थी जातो.

जितेन्द्रला नमस्कार,

व तुझ्या आईवडिलांना नमस्कार,

पत्र लिहिण्यास कारण की तू मला सांगितलेस की मी तुझ्याबरोबर मुंगई पाहण्यास येईन. मला खूप आनंद झाला पण तू संजय व दीपक एकाएकी नाहिसे झालेले पाहून मला खूप दुःख झाले.

मी खूप रडलो सुधा मुले बोलू लागली की का रे ते तुझे नातेवाईक आहेत का? मी मीठ्या अभिमानाने सांगितले की ते माझे भाऊ आहेत. रडण्याच्या भरात माझे लक्ष मुंगई पाहण्यात नव्हते तर तुमच्याकडेच होते. माझे जे चौदा रूपये आहेत ते तुम्ही तुमच्या शाखेला मदत म्हणून घ्या व तुम्ही नाताळ्या सुटीत माझ्या घरी या. तुम्ही आला नाहीत तर मी पाणी सुधा पिणार नाही.

तुझा,

आकाश.

स्वच्छ हात, समर्थ खांदे,

तल्लरव बुध्दी -

असा त्रिवेणी संगम झाला तर आदर्श नागरिक, आदर्श कर्मचारी, आदर्श अधिकारी निर्माण होणे अवघड नाही परंतु त्यासाठी मुद्दाम तसे संस्कार बालपणापासून करायला हवेत. आम्ही तेच करतोय. आणि त्याचा अनुभवही येऊ लागला आहे.

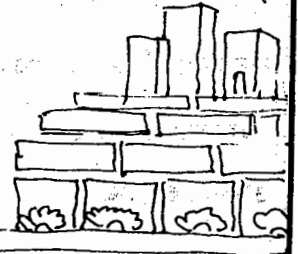
सुनील-वर्धिनीचाच एक

विद्यार्थी. वडिलांच्या दुरवद निधनामुळे त्यांच्याच कार्यालयात नोकरीस लागला. चांगल्या संस्कारांमुळे स्वतःचे काम तर त्याने चोरव बजावलेच पण त्या विभागाची दोन-तीन लारव रुपयांची शकबाकी त्याने वसूल करून दिली.

चिरा चिरा तो घडवावा।

ककस कीर्तीचा जडवावा॥

'स्व' रूपवर्धिनीत छोट्या छोट्या कार्यक्रमांतून मानासिक जडण घडणीची प्रक्रिया सतत चालू असते. पण ही जडणघडण कशी होते?

संजय तांबट या विद्यार्थी कार्यकर्त्याला याबद्दल काय वाटते ते त्यांच्याच शब्दांत पुढे देत आहोत.

शोध - अस्वस्थतेचा ----- हरविलेल्या 'स्व' त्वाचा -

'स्व' रूप म्हणजे स्वतःचे रूप. केवळ बाह्य

नाही तर अंतर्बाह्य. ईश्वराने प्रत्येक प्राण्याला जो देह दिला आहे त्याच्या योग्य उपयोगासाठी एक 'मी' म्हणजे 'स्व' दिलेला आहे. प्राण्यांमध्ये हा

'स्व' अतिशय संकुचित असतो. परंतु या 'स्व'चा पूर्णत्वाने विकास करण्याची संधी ईश्वराने मानवाला दिलेली आहे. त्यातच त्याचे

मनुष्यपण आहे. परंतु आजकाल मी, माझे आई-वडील, भाऊ-बाहिणी, बायका-मुले यांतच हा 'स्व' बंदिस्त होऊ पहात आहे. यातून बाहेर

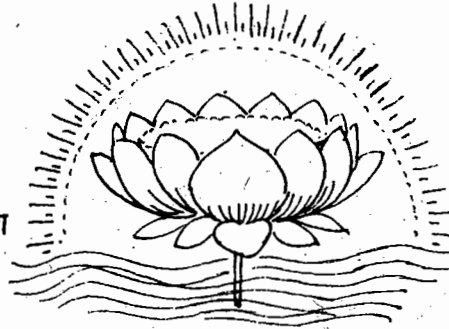
पडून तरुणांनी आपले 'स्व'रूप समाज, राष्ट्र व सरतेदोनटी विश्वाच्या कल्पनेपर्यंत वाढवावे,

आपलेसे म्हणजे, त्यांचे मानावे व ते नाहीसे

तन-मन-धन अर्पण तळमळ 'स्व'रूपवर्धिनीच्या

त्यासाठी शोध आहे

अस्वस्थतेचा-----

संपूर्ण समाजाला दुरव आपले दुरव

करण्यासाठी

करावे हीच एक कार्यभागे आहे.

हृदयातील

हरविलेल्या 'स्व' त्वाचा

मंत्र छोटा----- तंत्र सोपे -

निरानिराख्या ठिकाणची, निरानिराख्या

शाकेतील, भिन्न-भिन्न प्रवृत्तीची मुले रोज न चुकता येथे येतात,

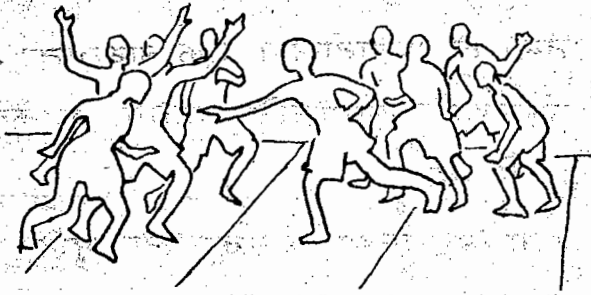
गुण्यागोविंदाने सगळ्या कार्यक्रमात सक्रीय भाग घेतात हेच मुळी

आश्चर्य आहे. यातून मनाला एक चांगले नकण, नियमितपणा

मिळतो. आता तर मुलांना संध्याकाळी घरात बसवतच नाही.

रूप आजारी असलेल्या विद्यार्थ्याला वर्धिनीत जाता येणार नाही

म्हणून नाईट वाटते. मग त्याला 'प्रेमाने' रागबाबे लागते.

एकत्र खेळण्यामुळे मुलांच्यात समंजसपणा, सांघिक भावना वाढीस लागते. येथे केवळ प्राय जुक्त नाहीत तर मनेही जुक्ततात. चांगले

गुण वाढविण्याचा प्रयत्न होतो. येथे मुले खेळण्यासाठी एकत्र येत नाहीत तर एकत्र खेळण्यासाठी खेळतात.

खेळ संपल्यानंतर सुक होतात अभ्यासतासिका. काही ध्येयवादी शिक्षक वेळात वेळ काढून मुलांना तकमकीने शिकवितात. दिवसभराच्या थकण्याने त्यांच्या उत्साहात काहीच बाधा येत नाही. असे आदर्श डोळ्यासभोर सतत असल्याने मुलेही त्यांच्यासारखीच उत्साही, ध्येयवादी न होतील तरच नवल!

तयांच्या कळा

जाणवाव्या आम्हाला-

प्रार्थना! वर्धिनीच्या साऱ्या संस्कारांचे मूर्त रूप म्हणजे प्रार्थना. आमच्या महत्त्वगळ मातृभूमीला नैभनाच्या उच्च शिखरावर नेण्याचे स्वप्न आम्ही गाळगतो.

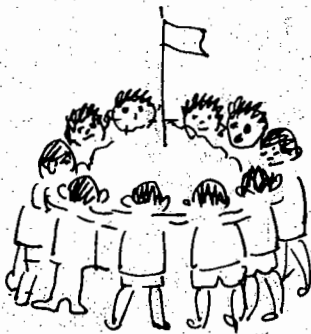

आमच्या या विराट पसरलेल्या समाजवांधवांच्या सेवेचे व्रत आम्ही स्वीकारले आहे. येथे काम करणाऱ्या शिक्षकांच्या, कार्यकर्त्यांच्या नैचारिक पातळीवर कार्य करण्याच्या पध्दतीत काही मतभेद जरूर आहेत परंतु आंतरिक जिहाळा, दुसऱ्यांच्या भावना समजावून घेण्याची

तळमळ प्रत्येकाची सारखीच आहे. त्यामुळेच शिक्षक-कार्यकर्ते, अन्य विद्यार्थी जेव्हा घरी येतात तेव्हा ते घरातीलच एक वाटतात. मग घरातील अडचणी, प्रश्न मोकळेपणाने सांगितले जातात. इतकेच नव्हे तर न सांगताही लक्षात येतात.

रक्षा-बंधनाच्या कार्यक्रमाला मुले आजुबाजूच्या वस्तीत, रुग्णालयात जाऊन आपल्या भावांना राख्या बांधतात. गरीब असूनही त्यांनी दारवाविलेले प्रेम, आतिथ्य स्वीकारून गाहिवरून जातात. रुग्णालयात महिनोमहिने आप्त न भेटलेल्या एखाद्या आंध्र-बांधवाची व्यथा पाहून अक्षरशः रडू कोसळते. अशा प्रसंगातून मुलांच्या सामाजिक जाणिवेचा विकास होत जातो व समाजासाठी, नर्धनीसाठी काही वेळ, काही काळ देऊ शकू का याचा विचार सुकतो.

मी? नाही---- आम्ही —

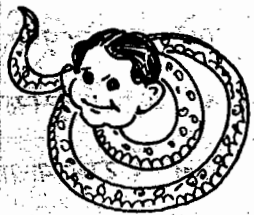
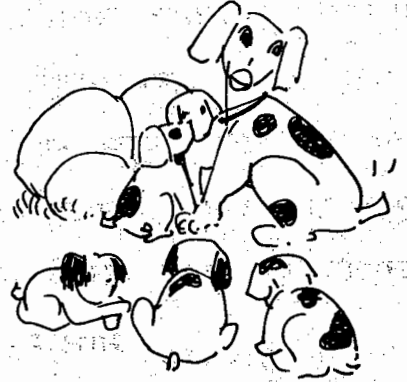

प्रत्येक शनिवारी-रविवारी निरनिराळ्या क्षेत्रातील कर्तबगार व्यक्तींची व्याख्याने, अनुभव-कथन असे कार्यक्रम असतात. निरनिराळी सेवाकार्ये, प्रकल्प (उदा. राडेगण शिंदी, वनवासी कल्याण आश्रम) उभे करताना आलेली संकटे, धीरोदानपणे त्यांवर केलेली मात, लोकांच्या झालेल्या विरोध व नंतर त्यांचे लोकांनी दिलेले प्रेम हे सारे ऐकताना मुले मंत्रमुग्ध होतात. शुन्यातून एवढे साम्राज्य उभारूनही त्यांच्या बोलण्यात अहंपणाचा जराही भाव नसतो. अशा या सर्वसंग-परित्याग केलेल्या आधुनिक ऋषींचे आदर्श मुलांच्या मनात घर

करून राहतात आणि मग बोलण्यातून 'आपणही अशा प्रकारचे सेवाकार्य सुरू करावे' असे विचार डोकानतात.

शिवाय निरनिराळ्या वक्त्यांची बोलण्याची ढब, त्यांच्या चेहऱ्यावरचे शवभाव निरखून काही मुले गोष्टी सांगण्यात तयार झाली आहेत. एकाने तर वर्षापूर्वी निरनिराळ्या वक्तृत्व स्पर्धांमध्ये सोळा बाक्षिसे पटकावली. सुरुवातीला घरामध्येही लाजणारी मुले आता धीटपणाने सत्तर-ऐंशी विद्यार्थ्यांपुढे आपले विचार मांडू शकतात, त्यांना जप्पा-गोष्टींमध्ये रंगू शकतात.

शिबिरे आणि सहली यांतून मुलांच्या एकमेकांशी निकटचा संबंध येतो. या दिवसात एकमेकांच्या स्वभाव, आवडनिवड लक्षात येते. मुलांच्या अंगातील सुप्त गुण लक्षात येतात. ते जोपासण्याचा प्रामाणिक प्रयत्नही केला जातो.

याहीपेक्षा महत्त्वाचे म्हणजे

स्वतःच्या 'स्वभावाला सुरड घालणे' याचे आचरणानून शिक्षण. 'व्यक्ती तितक्या प्रकृती' हे जरी स्वरे असले तरी सर्वच गोष्टी आपल्या मनासारख्या होणे काही शक्य नसते. संघटना म्हटली की स्वतःपेक्षा

दुसऱ्याला जपणे अधिक महत्त्वाचे. शिबिरांमध्ये विद्यार्थी पहाटे ५-३० ला उठतात, गार पाण्याने स्नान करतात, कपडे धुण्यापासून

भांडी घासण्यापर्यंत सर्व कामे मन लावून करतात. या शिक्षणाचा व्याक्तिगत जीवनात रूपा उपयोग होतो. आता तर शिबिरातील सर्व व्यवस्था मुलांकडेच असतात, आणि मुलेही उत्साहाने न जबाबदारीने सर्व व्यवस्था यशस्वीपणे पार पाडतात. एकाने स्तौतिकले की सर्वांनी ऐकायचे ही शिस्त. दुसऱ्यांना आज्ञा देणे स्तोपे पण दुसऱ्यांच्या आज्ञा पाळणेही महत्त्वाचे.

आम्ही बि घडलो, तुम्ही बी घडाना----

शिक्षक, विद्यार्थी व पालक यांचा एकमेकांशी सतत संपर्क, सहवास हाच हा सान्या प्रकल्पाचा मुख्य गाभा आहे. 'सहवासातून शिक्षण आणि शिक्षणातून संस्कार' हे वर्धनीच्या कार्याचे मुख्य सूत्र आहे. वर्धनीत साधारणपणे हुशार, कर्तबगार मुले निवडली जातात. त्यांच्या हुशारीला, कलाशुणांना नावरी दिला जातो. ही मुले संधी मिळाली तर स्वतःच्या आयुष्यात पुष्कळ मान मरातब मिळवतील यात शंका नाही. परंतु ती समाजासाठी, राष्ट्रासाठी काही करतील का, ही तळमळ या कार्यामागे आहे, आणि तसे जाणीवपूर्वक प्रयत्नही केले जातात. एका हृदयातील आग दुसऱ्या समर्थ हृदयात ओतण्याचा, दिव्याने दिवे पेटविण्याचा हा एक हृद्य प्रयत्न आहे. हे एक राष्ट्रनिर्मण अभियान आहे. राष्ट्र काही आपोआप घडत नाही. त्यासाठी घडवानी लागतात संस्कारयुक्त चारित्र्यवान मते आणि सामर्थ्यवान पोलादी मनगटे

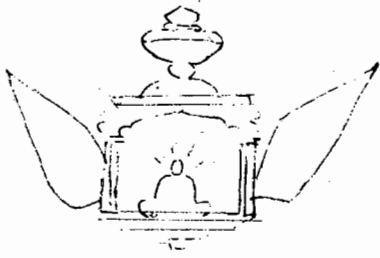
अशी मने आणि मनगटे घडविण्यास
समर्थ अशी बीजे आज वार्धनीच्या प्रांगणात अंकुरत आहेत.
नाट पहात आहेत नव्याने फोफावण्याची, त्यांच्या उदरात आहेत
समर्थ भारताचे नवे अंकुर-नवी पालवी.

आर्थिक परिस्थिती -

आर्थिक स्थितीबद्दल म्हणाल तर प्रत्येक
मुलाकडून महिना नाममात्र ५० पैसे घेऊन वार्धनीचा सर्व खर्च भागत
नाही हे तर उघडच आहे. या वर्षी मुलाकडून प्रत्येकी पन्नास पैसे
वरमहा प्रमाणे सुमारे चारशे रुपये गोळा झाले. याच कालावधीत
आपण सुमारे ६३०००/- रु. मुलांच्या सर्वांगीण विकासासाठी खर्च केले.
आपण सर्व मुलांना सर्वच गोष्टी देतो असे नाही पण त्यांच्या विकासाच्या
आड ज्या ज्या अडचणी येतील, त्या त्या सोडविणे यासाठीच तर
वार्धनी आहे. म्हणून मग बुल्क, पुस्तके, कपडे, स्टेशनरी, शिक्षण,
औषधे, सर्वांना आठवड्यातून दोनदा पुरक आहार, काहींना रोज दूध
अशा सर्व सोयी ज्यांच्या त्यांच्या गरजेप्रमाणे उपलब्ध करून दिल्या.
सहली, शिबिरे सर्वांनाच खुली असतात. त्यांचे बुल्क नाममात्र
असते. सर्वांनी त्यात सहभाग घ्यावा हाच त्या पाठीमागील हेतू. मग
खर्चसाठी पैसे येतात कीवून? जाहिराती आणि देणग्या यांच्या स्वरूपात
या वर्षी सुमारे १,९२,०००/रु. जमा झाले. याच कालावधीत सुमारे
२,६०,०००/- रु. खर्च करून सुमारे ५६०० चौ. फुटांच्या एक मोकळा
मूखंड संस्थेने मंगळवार पेठेत खरेदी केला आहे. व्यायामशाळा,
आरोग्यकेंद्र, व्यसनमुक्तीसाठी प्रयत्न, अभ्यासिका, नाचनालय, खेळणी-घर

मजनीमंडक अशी अनेक कामे आपल्याला करावयाची आहेत. परंतु इच्छा असूनही जागेअभावी ही कामे आज करता येत नाहीत. त्यासाठी विकत घेतलेल्या झुरवंडावर इमारत उभी करण्याचा आपला संकल्प आहे. हा प्रकल्प सुभारे वीस लाख रुपयांचा आहे. संस्थेस ४० जी द्वारा आयकर सवलत आहे. या कामी शक्य तेवढे आधिकाधिक अर्थसहाय्य द्यावे ही नम्र विनंती.

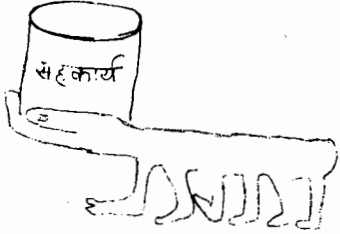

स्मृती ठेवुनी जाती-----

'स्व'रूपवर्धनीचे एक नयोवृद्ध कार्यकर्ते श्री. विनायकराव करंदीकर ह्यांचे वृद्धापकाळामुळे निधन झाले. परमेश्वर त्यांच्या आत्म्यास शांती देवो!

आवाहन -

छोटे मोठे असे कितीतरी प्रसंग सांगता येतील की ज्यामध्ये सदगुणांचे असे अंकुर उमलताना दिसतील. पण प्रगतीचा हा एक छोटा टप्पा आहे. अजून रूप मजल गागळी आहे. एका ठिकाणी मुक्काम फार काळ उपयोगी नाही. प्रगतीचे पुढचे पाऊल आता उचललेच

पाहिजे. आपण बरोबर आलात, साथ दिलीत, शक्य असेल त्या त्या प्रकारचे सहाय्य केलेत तर आमचा पुढील प्रवास अधिक सुखाचा व यशस्वी होईल. त्यासाठीच आपली सदैव वाट पहात आहोत.

●● प्रार्थना

नमस्कार देवा तुला आमुचा हा
करी आमुची मायभूमी महा ॥

हिचे रूप चैतन्यशाली दिसावे
जगाला कळावी हिची थोरवी ।
स्मरुनी हिच्या त्या कथा अन् व्यथाही
हिला न्यायचे रे पुन्हा वैभवी ।
अशा सर्व स्वप्नांस सामर्थ्य द्यावे
म्हणूनीच देवा नमस्कार हा ॥ १ ॥

जनांचा प्रवाहो इथे चाललेला
सदा संस्कृतीच्या मुळापासुनी ।
पिढ्या नांदती भोवती बांधवांच्या
अम्ही भिन्न ना त्यांचियापासुनी ।
तयांच्या कळा जाणवाव्या अम्हाला
तयांच्या सुरवाचीच लागो स्पृहा ॥ २ ॥

स्फुरी कल्पनाशक्ति अभ्यास-यत्ने
बनो शुद्ध बुद्धीहि तेजस्विनी ।
शरीरास आरोग्य, संकल्प चिन्ती
नि आत्म्यास इच्छा शुभाकांक्षिणी ।
पदी धैर्य, बाहूत शौर्य स्फुरावे,
घडावी विवेकी कृती-ध्यास हा ॥ ३ ॥

प्रभो तू चिदानंदरूपी असोनी
अणू रेणु ब्रह्मांड तू व्यापिले ।
तुझे अंश आम्ही, तुझ्या पूजनाचे
पहा दिव्य हे ध्येय स्वीकारले ।
पुन्हा जन्म घेऊ, स्वराष्ट्रास ध्याऊ
प्रातिज्ञेस या तूचि साक्षी रहा ॥ ४ ॥

